

THE IMPORTANCE OF ENTREPRENEURSHIP IN PREVENTING THE WOMAN POVERTY: WOMAN COOPERATIVES AND MICRO-CREDIT APPLICATIONS*

Yazar / Author: Yrd. Doç.Dr. Nilüfer Serinikli¹

Abstract

Although poverty is the fundamental issue for all humanity, it is a phenomenon mainly experienced by women. The women who are not able to reach the economic resources equally as men, benefit from the educational opportunities, take place in labour force or have to work under the difficult conditions with a low wage, defend their rights become impoverished.

In order to prevent the woman poverty, women employment should be implemented. In doing so, the most effective solution is to enhance the woman entrepreneurship. Within the frame of the poor women entrepreneurship, woman cooperatives and micro-credit applications play a crucial role. By means of cooperatives and micro-credit applications, women can contribute to the family income by earning their own money from their workplaces instead of maintaining their lives by receiving help from others. In this way, women will become the individuals who can stand on their own feet.

Key Words: Poverty, woman, entrepreneurship, cooperative, micro-credit.

KADIN YOKSULLUĞUNU ÖNLEMEDE GİRİŞİMCİLİĞİN ÖNEMİ: KADIN KOOPERATİFLERİ VE MİKRO KREDİ UYGULAMALARI

Özet

Yoksulluk tüm insanlık için temel bir sorun olmasına rağmen, ağırlıklı olarak kadınlar tarafından yaşanan bir olgudur. Ekonomik kaynaklara erkeklerle eşit biçimde erişemeyen, eğitim olanaklarından yararlanamayan, işgücüne katılamayan veya düşük ücretle olumsuz koşullarda çalışan ve haklarını savunamayan kadınlar yoksullaşmaktadır.

Kadın yoksulluğunu önlemek için, kadın istihdamını artırma yoluna gidilmelidir. Bunun için de en etkili çözüm kadın girişimciliğinin artırılması gerekmektedir. Yoksul kadınların girişimciliklerin de, kadın kooperatifleri ve mikro kredi uygulamaları oldukça önemlidir. Kooperatifler ve mikro kredi uygulamaları sayesinde kadınlar, başkalarından yardım olarak yaşamlarını sürdürmek yerine kendi işyerlerinden elde ettikleri gelirlerle aile gelirine katkı sağlayacaklardır. Böylece kadınlar kendi ayakları üzerinde duran bireyler haline geleceklerdir.

Anahtar Kelime: Yoksulluk, kadın, girişimcilik, kooperatif, mikro kredi.

1. Giriş

Yoksulluk denilince ilk olarak akla açlık, yokluk, fakirlik, sefalet, gelir yoksunluğu, temel ve zorunlu ihtiyaçları yeterince karşılayamama gelmektedir. Ancak, yoksulluk sadece insanların salt fizyolojik ihtiyaçlarını giderememesi değildir. Bunun yanında, bireylerin içinde yaşadığı toplum tarafından dışlanması, eğitim ve sağlık hizmetlerine yeterince erişememesi, güvensiz bir çevrede yaşaması, karar alma süreçlerine katılamaması, şiddete maruz kalması da birer yoksulluk durumudur. Buradan hareketle, yoksulluğu sadece ekonomik boyutu ile değil, insan hayatının tüm boyutları ile ele almak gerekmektedir (Güneş, 2009: 15-16).

* Bu çalışma 26-27 Kasım 2016 tarihlerinde, İstanbul'da düzenlenen International Congress of Management Economy And Policy isimli uluslar arası bilimsel kongrede bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Trakya Üniversitesi Uzunköprü Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, İşletme Bilgi Yönetimi
nserinikli@hotmail.com

Yoksul olmak kişinin kendi tercihi değildir. Kişinin yoksul olması kendi yeteneksizliği veya beceriksizliğinden kaynaklandığı gibi, çoğu zaman kendi dışındaki faktörlerden de kaynaklanmaktadır. Ekonomik krizler, gelir dağılımındaki eşitsizlik, istihdam yetersizliği, iç savaşlar gibi kişinin dışındaki birçok faktör yoksulluğa yol açmakta yada var olan yoksulluğu arttırmaktadır (Kabakçı & Günsoy, 2012: 2).

Yoksulluk, toplumdaki her kişiyi olumsuz olarak etkilemekle birlikte, kadınlar yoksulluktan en çok etkilenen kesimi oluşturmaktadır. Kadınlar eğitim ve sağlık hizmetlerine erişimde, istihdama katılımda, toprak bölüşümünde ve mirastan pay almada v.b. mevcut fırsat ve kaynaklardan erkeklere göre daha az yararlanmaktadır. Bu durum kadınların yoksullaşmasına ve yoksulluklarının kalıcılaşmasına neden olmaktadır (Uçar, 2011: 3).

Kadın yoksulluğunu önlemede kadın girişimciliğinin artırılması oldukça önemlidir. Ancak, ülkemizde ev kadınları, enformel sektörde ve ev eksenli olarak çalışan kadınlar finansal olanaklarının yetersizliğinden dolayı kendi işlerini kurmakta zorluk çekmektedirler. Bu sorunlara, kadınların el emeklerinin değerlendirilmesini sağlayan kadın kooperatifleri ve küçük miktarda finansal destekle kadınların üretimlerine katkı sağlamayı amaçlayan mikro kredi uygulamaları çözüm olabilir.

Bu araştırmanın amacı, kadın yoksulluğu ile mücadelede bir çözüm önerisi olarak sunulan kadın kooperatifleri ve mikro kredi uygulamalarının bu amaca hizmet edip etmediğini tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda kadın kooperatifi ve mikro kredi uygulamalarının ülkemizde ki durumları incelenecektir.

2. Girişimcilik Ve Kadın Girişimciliği

Bir kişinin girişimci olabilmesinin en temel koşulu “risk” alabilmesi ve bu riski taşıyabilecek donanıma sahip olmasıdır. Bunun yanında, kişinin girişimci olabilmesi için bazı özelliklere sahip olması gerekmektedir. Girişimci olacak kişi; hevesli, azimli, hırslı, yaratıcı, lider, tutkulu, girişken, ileriye görme, kendini işine adanma, fırsatları görüp değerlendirme gibi özelliklere sahip olmalıdır (Kutaniş & Hancı, 2004: 457).

Ekonomiyi sürekli izleyen, yeni iş olanaklarını saptayan, üretim faktörlerini etkin ve verimli bir şekilde kullanabilen, bu amaçla örgütsel yapı kuran ve işleten gerçek veya tüzel kişiler “girişimci” (Soyşekerci, 2011: 3), bu kişilerin fırsat peşinde koşma, risk alma ve yenilik yapma süreçleri ise “girişimcilik” olarak tanımlanmaktadır (Soyak, 2010: 330).

Girişimcilik ve girişimciliğin desteklenmesi, hem gelişmiş ülkelerin hem de gelişmekte olan ülkelerin temel politikası haline gelmiştir. Girişimciliği bu kadar önemli kılan nedenler; ekonomik büyümeye önemli düzeyde katkı sağlaması, yeni iş olanakları yaratması ve istihdam olanaklarını geliştirmesi, rekabet ortamı yaratarak tüketiciler ve toplum lehine daha iyi mal ve hizmet üretimi gerçekleştirilmesi gibi nedenlerdir (Döm, 2012: 33).

Kadın girişimci, “piyasa ekonomisi içinde, kendi işinin sahibi olan, tek başına çalışan ya da yanında işçi çalıştıran, mal ve hizmet üretilen, kredi kaynaklarını araştırarak, işle ilgili acil problemlerin üstesinden gelebilen, yeni koşullara adapte olabilen ve alanında deneyim sahibi olmaya çalışan kadın” olarak tanımlanmaktadır (Yalman & Gündoğdu, 2014: 42).

Kadınlar, girişimcilik faaliyetlerine mikro, küçük ve orta büyüklükteki işletmelerde başlamakta ve faaliyetlerini bu işletmelerde yürütmektedirler. Ayrıca,

kadınların girişimcilik faaliyetlerini gerçekleştirdiği işyerleri, bazen ev eksenli bir konut da olabilmektedir. Genelde kadınların faaliyette bulunduğu bu işyerlerinde, çalışan sayısı daha az ve satış hacimleri de daha düşüktür (Tekin, 2005: 318).

Kadınlar, çeşitli nedenlere bağlı olarak girişimcilik yapmaktadırlar. Kadınların girişimcilik yapma nedenleri; bir iş fikri veya düşünceyi gerçekleştirme, başarıya ihtiyacı ve güdüsü, aileden miras yoluyla bir işletme kalması, aile bütçesine katkı sağlama, ücretli istihdam imkanlarının yetersiz olması, özgürlükçü ve eşitlikçi değerlere sahip olma (Tekin, 2005: 335), kendilerine ait işyerinde veya işletmede bağımsız olarak çalışma, kâr sağlama, daha iyi bir yaşama sahip olma, kendine güvenme ve kendini kanıtama gibi nedenlerdir (Şahin, 2006: 45-46). Türkiye’de kadınları girişimciliğe iten nedenler arasında daha özgürlükçü ve eşitlikçi değerlere sahip olmaya başlamaları, kendilerine güvenli olmaları, çeşitlenen mal ve hizmet piyasasında kendilerine daha uygun işler bulabilmeleri yönündeki girişimciliğe çeken faktörler değil, aksine hane gelirindeki azalmaya bağlı olarak haneye ek gelir sağlayabilme isteğidir. Bunun yanında, yine hane gelirindeki azalmaya bağlı olarak kadınların ücretli bir işte çalışmak isteyip de eğitim yetersizlikleri ve beceri eksikliklerinden dolayı herhangi bir ücretli işte çalışmamaları, kadınları girişimciliğe iten diğer nedenlerdir (Marangoz, 2012: 108).

3. Kadın Yoksulluğunda Girişimciliğin Önemi Ve Girişimcilik Uygulamaları

Yoksulluk, hem içeriği hem de sonuçları bakımından “negatif” bir olgu olup bireyler, toplumlar ve devletler açısından bir “risk” faktörüdür. Bu nedenle geçmişten günümüze kadar gerek ülkeler, gerekse uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları çeşitli uygulamalarla yoksullukla mücadele etmişlerdir. Yoksullukla mücadelede temel iki aşama mevcuttur. Bunlardan birincisi, yoksul bireylere sağlanacak sosyal yardımlardır. Sosyal yardımlarla amaçlanan yoksul bireylerin beslenme, barınma, giyinme gibi önemli yaşamsal ihtiyaçlarını asgari düzeyde karşılayarak yoksulluğun bu kişiler üzerindeki yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmaktır. Böylece, yoksulluğun neden olabileceği hastalık, çocuk ölümleri, ortalama ömrün kısalması, psikolojik sorunlar ve suça yönelme gibi tahrip edici sonuçlar önlenir. İkinci aşama ise; yoksulluğu doğrudan hedef alarak, yoksul kişilerin üretken ve kendi ayakları üzerinde durabilir duruma getirilmesidir. Bunun için eğitim seviyesinin artırılması ve sermaye desteğinin sağlanması gerekmektedir (Odabaşı, 2009: 5). Böylece, yeni iş alanlarının açılması ve üretimin canlandırılması yani işsizliğin azalması sağlanmış olacaktır. Özellikle, kadınların çalışma hayatına katılmasının artması büyük bir öneme sahiptir.

Kadınlar, bir toplumun arka planında olmasına rağmen toplumun ilerlemesinde önemli etkileri olan üyeleridir. Kadın ne kadar aktif ve üretkense toplum o kadar gelişmiştir (Çiftçi, 2010: 1). Kadın nüfusunun, toplam nüfusun yaklaşık yarısını oluşturduğu düşünülecek olursa, böylesine bir gücün iş yaşamına özellikle de girişimcilik alanına sağlayacağı katkılar oldukça önemlidir. İş kuran ve kurduğu işi yöneten kadın girişimciler, sadece kendi gelirleri ve kariyerleri için çalışmış olmayacak, aynı zamanda üretimin, istihdamın, toplumun ve özellikle de çocukların hayat kalitesinin artmasını ve sosyal yaşamın canlanmasını sağlayarak ülke ekonomisine ve toplum refahına da sınırsız faydalar sağlayacaktır (Güney, 2006: 27). Ancak, yoksul kadınlar özellikle finansal olanaksızlıklar nedeniyle kendi işlerini kurmakta zorluk çekmektedirler. Bu soruna, kadın kooperatifleri ve mikro kredi uygulamaları alternatif bir çözüm olabilir.

3.1. Kadın Kooperatif Uygulaması

Kooperatifler, yoksullukla mücadelede alternatif bir çözüm önerisidir. Özellikle dezavantajlı grubu oluşturan yoksul kadınların yoksulluklarından bir nebze olsun kurtulmalarında oldukça önemli girişimlerdir.

Kadın kooperatiflerinin amacı; “ortaklarının ekonomik, sosyal ve kültürel ihtiyaçları ile ekonomik faaliyetleri kapsamında yer alan mal ve hizmet üretimi ile bunların pazarlanmasına yönelik ihtiyaçlarını karşılamak, girişimlerini desteklemek, üretim becerilerini geliştirmek, böylece ortaklarının ekonomik menfaatlerini koruyarak sağlıklı ve gelişmiş bir çevrede yaşamalarını sağlamaktır” (Kadın Girişimi ve İşletme Kooperatifi Anasözleşmesi, 2012: 3).

Türkiye’de ilk kadın kooperatifi Kadın Emeğini Değerlendirme Vakfı’nın (Kedv) katkılarıyla 2001 yılında kurulmaya başlanmıştır. Vakıf, 2001 yılından bugüne kadar 60 kadın kooperatifinin kuruluşunu desteklemiştir. Ayrıca, 2008 yılında kadın kooperatiflerinin bir araya gelmeleri, birbirleriyle bilgi ve deneyimlerini paylaşabilmeleri ve ortak sorunlara çözüm oluşturabilmeleri ve işbirlikleri geliştirebilmeleri amacıyla “Kadın Kooperatifleri İletişim Ağı” kurulmuştur (<http://www.kedv.org.tr/hakkimizda>, 30.06.2015). Ülkemizde Kedv’in dışında kadın girişimciliğini destekleme ve geliştirme kapsamında kadın kooperatiflerinin kurulmasına ve gelişimine destek olan kuruluşlar; valilikler, belediyeler, ticaret ve sanayi odaları, dernekler, Türkiye İş Kurumu (İŞKUR), KOSGEB iş geliştirme merkezleri gibi kuruluşlardır.

Kadın yoksulluğu ile mücadeleye ilişkin bir diğer önemli mekanizma olan ve Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı’na (GAP BKİ) bağlı olarak hizmet veren Çok Amaçlı Toplum Merkezleridir (ÇATOM). Çatom’ların amaçları, “kadınların sorunlarının farkına varmalarına, tanımlamalarına ve çözümü için inisiyatif kullanabilmelerine fırsat yaratmak, kadınların kamusal alana daha fazla katılımlarını ve kamusal hizmetlerden daha fazla yararlanmalarını sağlamak, kadın istihdamını ve girişimciliğini artırmak, kadını güçlendirerek fırsat eşitliğinin sağlanmasına katkıda bulunmak ve cinsiyet dengeli kalkınma sürecini başlatmak ve bu yolla yerel koşullara uygun, katılımcı toplum kalkınması temelli tekrarlanabilir modeller geliştirmektir” (Uçar, 2011: 95). Bu amaçlar doğrultusunda, Urfa ili Yakubi’ye Mahallesinde faaliyet gösteren Çatom eğitimcileri, buradan hizmet alan kadınların el emeklerini değerlendirmek ve kadın istihdamını artırmak amacıyla kadınları bir araya getirerek, Urfa Valiliği’nin de desteği ile "Yakubiye Çatom El Sanatları Kooperatifi" kurulmuştur. Urfa’da kurulan kadın kooperatifinin ardından Mardin’de, Kilis’te ve Adıyaman’da da Çatom’ların desteğiyle kadın kooperatifleri kurulmuştur (<http://www.gap.gov.tr>, 09.06.2012).

Türkiye’de iller bazında kadın kooperatif türü ve kooperatif sayısı Tablo 1’de verilmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi, kadın kooperatif sayıları 2001 yılından 2014 yılına kadar 91’e ulaşmıştır. 2014 yılında 80 işletme, 4 küçük sanat, 4 tüketim, 2 üretim ve pazarlama ve 1 yayıncılık faaliyeti gerçekleştiren kadın kooperatifi bulunmaktadır. Kurulan bu kooperatiflerin önemli bir kısmı İstanbul, İzmir ve Çanakkale illerinde faaliyet göstermektedir.

Tablo 1. Türkiye’de İller Bazında Kadın Kooperatif Türü ve Kooperatif Sayısı

Kooperatif Türü	Kooperatif Sayısı	Kooperatifin Bulunduğu İl
İşletme Kooperatifleri	80	Adana, Adıyaman, Ankara, Ağrı, Aydın, Balıkesir, Bursa, Bitlis, Çanakkale, Diyarbakır, Düzce, Erzincan, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, İstanbul, İzmir, Kocaeli, Kayseri, Konya, Manisa, Muğla, Mardin, Nevşehir, Sakarya, Sivas, Tekirdağ, Tokat, Şanlıurfa, Van
Küçük Sanat Koop.	4	Ankara, Balıkesir, İzmir, İstanbul
Üretim ve Pazarlama Koop.	2	Çanakkale, Samsun
Tüketim Kooperatifi	4	Konya, Osmaniye, Çorum, Mersin
Yayıncılık Kooperatifi	1	İstanbul
TOPLAM	91	

Kaynak: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2012), *Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri*, Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, s. 11.

Ülkemizde ki kadın kooperatifleri genelde dar gelirli ev hanımları tarafından kurulmuş olup, gıda ve el sanatları üretimi ve sosyal amaç içeren kooperatifler olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Sosyal amaç içeren kadın kooperatifleri genelde çocuk kreşleri, oyun odaları, rehabilitasyon merkezleri, kadınlara yönelik mesleki eğitim gibi faaliyetlerde bulunmaktadır. Ayrıca bu kooperatifler ortaklarına; aile planlaması, kadın sağlığı, kadın hakları, kadına yönelik şiddet, çocuk bakımı, mahalle anneliği, zihinsel engellilere eğitim, ev ekonomisi gibi çeşitli konularda eğitimler vermektedirler. Böylece, kadınların daha bilinçli aile bireyleri haline gelmesine yardımcı olmaktadır.

Gıda ve el sanatları üretimi yapan kadın kooperatifleri; sabun ve mum üretimi, hediye kutu yapımı, tüketim maddelerinin satışı, unlu mamul üretimi ve satışı, yöresel yemek yapımı ve lokanta işletmeciliği vb. faaliyetler yapmaktadırlar. Kadınlar, kendilerinin sahibi olduğu kooperatif işletmelerinden elde ettikleri gelirler ile aile gelirine katkıda bulunmaktadır. Ancak, kooperatif başkanları ile yapılan görüşmelerde gıda üretimi yapan kadın kooperatiflerinin gelirlerinin daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bunun nedeni gıda üretiminde sürekliliğin olmasıdır.

Ülkemizde kurulmuş ve faaliyetlerini sürdüren kadın kooperatifleri kadınlara iş sahası sağlayarak hem ürettikleri ürünlerin değerlendirilmesini hem de aile bütçesine katkıda bulunmasını sağlamakta ve demokratik kurallar çerçevesinde kadın ortaklara kendi kendilerini yönetme yeteneği kazandırmaktadır. Ayrıca, kadınların sosyalleşmelerini, kendi haklarını bilen bireyler haline gelmelerini, çocuk bakımı ve çocuk yetiştirmede bilinçli anneler olmalarını ve kendi ayakları üzerinde durabilen bireyler olmalarını sağlamaktadır.

3.2. Mikro Kredi Uygulaması

Ekonomide aktif olarak rol almayan kesimin aktifleştirilmesi için gelir getirici veya gelir arttırıcı faaliyetlerin iyileştirilmesi gerekmektedir. Bu da, aktif olmayan

kesimin kredi olanaklarının artırılması ile mümkün olmaktadır. Ekonomik hayatın içinde aktif olarak bulunmak isteyen, ancak yeterli öz sermayeye sahip olamayan veya başlangıç için gerekli finansmana ulaşamayan birçok kişi gelir getirici faaliyetlerde bulunamamaktadır. Özellikle, gelir düzeyi düşük, eğitim seviyesi yetersiz ve iş hayatında çok fazla söz sahibi olamayan kadınlar için finansman ihtiyacı daha fazladır. Bu nedenle, kadınların atıl işgücü durumundan fiili işgücü durumuna geçebilmeleri için (Can & Karataş, 2007: 253) mikro kredi uygulaması önemli bir fırsattır.

Mikro kredi, “geleneksel finans kurumlarından kredi alamayan kişilere yönelik verilen, aklında bir iş yapma fikri bulunan kişilere başlangıç sermayesi sağlayarak onları girişimci veya kendi alın terleriyle geçinen onurlu bireyler haline getirmeyi amaçlayan, genellikle kadınlara verilerek onların sosyo-ekonomik kalkınmaya ve piyasa ekonomisine eklemlenmesine yardımcı olma iddiasını taşıyan, geri ödeme şartına bağlı, geri ödemelerin çok kısa periyotlarla (genellikle haftalık) tahsil edildiği, herhangi bir kefil veya teminat şartı bulunmayan, geri ödemenin grup dayanışması, ortak sorumluluk veya grup baskısı ile garanti altına alındığı, toplumun en yoksul kesimini (yoksulun yoksulu) hedefleyen, homojen bir gruba yönelik olduğu için işlem maliyetlerinin düşük tutulabildiği ancak faiz oranlarının piyasanın bir hayli üzerinde olduğu, finansal derinleşmeyi sağlayan ve genellikle çok küçük miktarlarda verilen bir finansman aracıdır” (Güneş, 2009: 44). Mikro kredi, genellikle hiç eğitim almamış yada eğitim seviyesi düşük insanlar için prosedürleri kolaylaştırmak açısından oldukça önemlidir. Faiz oranları genellikle ticari bankalardan yüksek olsa da, yoksulların yaygın olarak borç aldığı tefecilere göre oldukça düşüktür (Baltacı, 2011: 56).

Mikro kredi sisteminde, krediden yararlanacak olan kişiye ne yemesi için bir balık verilir ne de balığın nasıl tutulacağı öğretilir. Sadece o kişinin balık tutmak için ihtiyacı olan bir ağ veya kayık kiralaması veya alması sağlanır. Mikro kredi sistemi, insanların doğuştan kabiliyetlerinin olduğunu kabul eden ve insanlardaki kapasitenin açığa çıkarılmasında önemli rol oynayan bir sistemdir (Ören, vd., 2012: 320).

Dünyada ilk mikro kredi uygulaması, Bangladeş’te, ekonomi profesörü olan Muhammed Yunus tarafından başlatılmıştır. Yunus, 1974 yılında Chitagong Üniversitesi’nin yakınlarında bulunan bir köyde yoksul insanlar üzerinde araştırma yapmıştır. Araştırma esnasında Yunus, yoksul insanların üretim yapmak için ihtiyaç duydukları krediyi teminat gösteremedikleri için ticari bankalardan alamadıklarını, yüksek faiz oranlarında kredi veren tefecilerden aldıklarını görmüştür. Araştırma sonucunda, yoksul insanların yoksul olma sebeplerinin sanıldığı gibi eğitimsizlikten yada cahil olmalarından kaynaklanmadığını, bu kişilerin sermayelerini ellerinde tutamadıkları için yoksul oldukları sonucuna ulaşmıştır. Bunun üzerine, araştırmasını yapmış olduğu bu köyde ilk kredi uygulamasını başlatmıştır. Kredilerin yüksek geri dönüş oranlarından dolayı, daha yüksek meblağlardaki kredi uygulamalarını başlatmak için Grameen Bank’ı kurmuştur (Şengür & Taban, 2012: 66). Bugün mikro kredi uygulaması, başta Amerika ve Avrupa’nın çeşitli ülkeleri dahil olmak üzere yaklaşık 111 ülkede başarıyla uygulanmaktadır (TİSVA, 2011: 1).

Türkiye’de mikro kredi uygulaması, diğer ülkelerin uygulamalarına göre yeni sayılmasına rağmen, düşünce sistemi olarak tarihi Osmanlı İmparatorluğuna dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu döneminde kurulmuş olan “Para Vakıfları”, bugünkü mikro kredi düşüncesinin temellerini oluşturmaktadır. Bu vakıflar tarafından verilen küçük miktarlardaki kredi, küçük esnafa ve üretim yaparak borcunu geri ödeyebilecek girişimcilere verilmektedir. Cumhuriyet döneminde ise, küçük esnafın nakit ihtiyaçları; kredi birlikleri, kooperatifler ve emanet sandıkları gibi kurumlar

tarafından karşılanmıştır (Özmen, 2012: 5). Bugün, çiftçilere ve küçük ve orta büyüklükteki işletmelere Ziraat Bankası, Halk Bankası ve Vakıflar Bankası gibi bankalar tarafından ucuz kredi verilmektedir. Ayrıca, Halk Bankası son yıllarda kadın girişimcilere, Garanti ve İş Bankası gibi bankalar da mikro işletmelere özel kredi vermektedirler (Ateş & Öğütoğulları, 2012: 43).

Türkiye'de dünya ülkelerindeki uygulamalara benzer ilk mikro kredi uygulaması, 2001 krizinden sonra kişileri girişimciliğe teşvik etmek amacıyla uygulanmaya başlamıştır. Türkiye'de mikro kredi uygulamaları sistematik olarak çalışan iki kurum tarafından uygulanmaktadır. Bu kurumlar, özellikle yoksul kadınların girişimcilik faaliyetlerini desteklemeyi amaçlamaktadırlar. İlk uygulama, "Yoksulluğu Azaltma Projesi" kapsamında, Kadın Emekini Değerlendirme Vakfı (KEDV) tarafından kurulan "Maya Mikro Ekonomik Destek İşletmesi"dir. Maya işletmesi, 2002 yılında İstanbul ve Kocaeli'ndeki kadınlara yönelik mikro kredi vermek amacıyla kurulmuştur (Gürses, 2007: 68).

Maya işletmesi, yoksul kadınlara kendi işlerini kurmaları, bu işlerini geliştirebilmeleri ve ekonomik hayata aktif olarak katılabilmeleri için küçük miktarlarda borç para vermek amacıyla kurulmuştur. Kadın mikro girişimcilerin; %66'sı ticaret, %26'sı üretim ve %8'i hizmet sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Maya üyelerinin %74'ünü ev eksensiz kadınlar oluşturmakta olup, kırsal alanda, sokak tezgâhlarında, semt pazarlarında, kendilerine ait veya kiraladıkları küçük dükkânlarda çalışan kadınlar da bulunmaktadır (<http://www.kedv.org.tr/maya>, 30.06.2015).

Maya işletmesinde krediler, 3-10 kadından oluşan "Dayanışma Grupları"na 3-12 ay vadeli olarak verilmektedir. Ödemeler aylık olarak yapılmakta olup, ilk kredi miktarı en az 100, en fazla 900 YTL'dir. Dayanışma grubunun her üyesi kredi almadan önce talep ettiği kredinin %10'unu grubun ortak tasarruf hesabına yatırmaktadır. Krediden yararlanan kadınlar, ihtiyaç duydukları takdirde tekrar kredi alabilirler. Tekrar alınan kredi miktarı %25'i bulan düzeyde artmaktadır. Maya işletmesi; teminat gösterebilen kişilere bireysel iş geliştirme kredileri, iş kurmak isteyen kişilere iş kurma kredileri ve düzenli ödeme yapan üyelerine ise eğitim, sağlık, fatura ödemeleri gibi acil giderler için ihtiyaç kredileri vermektedir (<http://www.kedv.org.tr/=maya>, 30.06.2012). Kedv'den alınan bilgiler doğrultusunda, Maya işletmesinden mikro kredi talebinde bulunan yoksul kadınların %80'i hiçbir gecikme olmadan aldıkları kredileri geri ödemektedirler. Geriye kalan %20'lik kısım ise genelde işlerinin iyi gitmemesinden dolayı aldıkları kredileri geç ödemektedirler. Buna rağmen, kadınlar tarafından alınan krediler %100 olarak geri ödenmektedir. Kredi alan kadınlarla yapılan görüşmeler sonucunda; kadınların kredi almadan önce ve kredi aldıktan sonraki durumları karşılaştırdığında, kadınların Maya işletmesinden memnun oldukları ve daha önce finansal zorluklar nedeniyle sıkıntılar yaşadıklarını, ancak kredi uygulamasından sonra sıkıntı çekmediklerini, hatta bazı kadınlar 10-15 kez kredi aldıklarını dile getirmişlerdir.

Ülkemizde kadınların girişimcilik potansiyellerini desteklemeyi amaçlayan mikro kredi uygulamalarını gerçekleştiren diğer bir uygulama, Bangladeş merkezli Grameen Bank'ın desteği ile Türkiye İsraili Öneleme Vakfı (TİSVA) ve Diyarbakır Valiliği'nce 2003 yılında pilot bölge olarak seçilen Diyarbakır'da başlatılan "Türkiye Grameen Mikro Kredi Projesidir" (TGMP). Projenin amacı, özellikle yoksul kadınlara kredi vererek, onların gelir getirici faaliyetlerde bulunmaları sağlanarak hayat seviyelerini yükseltmektir (TİSVA, 2011: 3). Program, 67 ilde 111 şubeye devam etmekte olup, kredilerin sektörel dağılımı %22 ticaret, %23 dükkânlar, %42 işlem ve üretim, %7 tarım ve hayvancılık, %3 hizmetler ve %3 seyyar satıcılıktır.

(<http://www.tgmp.net/tr>, 13.08.2015). TGMP, ana hedef kitlesi olan yoksul kadınları, ailelerinin geçimine katkı sağlamaları için desteklemektedir. Projeye göre, yoksul kadınlar kendi aralarında beşer kişilik gruplar oluşturmakta ve oluşturulan gruplarda ki üyelerin birbirlerini tanımaları, birinci dereceden akraba olmamaları ve aynı mahalle veya köyde yaşamaları önem arz etmektedir. Grup üyesi kadınlar, aldıkları mikro kredi ile gelir getirici bir faaliyette bulunmaları ve haftalık olarak kredi geri ödemelerini yapmaları gerekmektedir. TGMP’de verilen ilk kredi miktarı en az 100 en fazla 700 YTL olup, söz konusu kredi miktarı her yıl kredi alanın performansına bağlı olarak artırılabilir (Ateş & Ögütoğulları, 2012: 49). Kredilerin geri ödenmemesine yönelik herhangi bir yaptırım söz konusu değildir. Buna rağmen, verilen krediler %100 oranında geri dönmektedir (Soyak, 2010: 142).

Maya işletmesi ve TGMP kapsamında yıllar itibariyle verilen kredi miktarı ve mikro kredi kullanan üye sayısı Tablo 2’de verilmiştir. Tablodan da görüldüğü gibi, 2002 yılından 2008 yılına kadar kredi kullanan sayısında ve kredi miktarında artış olmuştur (TGMP kapsamında kredi vermeye 2003 yılında başlamıştır). Ancak, 2008 yılında Mortgage krizi nedeniyle kadınlar sipariş alamamışlar ve dolayısıyla üretim yapamamışlardır. Üretim yapamadıklarından dolayı kredi kullanma ihtiyacı duymamışlar ve hem mikro kredi kullanan sayısında hem de dağıtılan kredi miktarında bir azalma olmuştur. 2009 yılında ise, krizin etkileri sürse de kadınların işleri olumlu yönde gelişme gösterdiğinden mikro kredi kullanan sayısında ve kullanılan kredi miktarında bir artış olmuştur. Bu artış, 2009-2012 yılları arasında da devam etmiştir. Ancak, 2013 yılında hem kullanılan kredi miktarında hem de kredi kullanan üye sayısında TGMP’de artış gerçekleşirken, Maya işletmesinde azalma gerçekleşmiştir. Maya işletmesindeki bu azalmanın nedeni, 2013 yılına kadar krediler 3-12 ay vadeli ve ödemeler aylık olarak yapılmakta iken, 2013 yılında yeni bir uygulama ile haftalık kredi alım ve ödemelerine geçilmiştir.

Tablo 2. Maya İşletmesi ve TGMP Kapsamında Yıllar İtibariyle Verilen Kredi Miktarı (YTL) ve Mikro Kredi Kullanan Üye Sayısı

Yıllar	MAYA İşletmesi		TGMP	
	Dağıtılan Kredi Miktarı (YTL)	Mikro Kredi Kullanan Sayısı	Dağıtılan Kredi Miktarı (YTL)	Mikro Kredi Kullanan Sayısı
2002	7.895	37	-	-
2003	135.668	364	142.100	292
2004	420.911	1.058	819.437	1.275
2005	437.052	1.301	2.460.334	2.851
2006	539.690	1.689	4.998.936	3.385
2007	734.650	1.905	9.580.336	6.925
2008	687.623	1.045	4.141.718	15.369
2009	849.995	1.854	7.975.781	28.314
2010	824.530	1.777	11.957.703	42.306
2011	1.584.113	1.903	14.534.668	42.306
2012	1.288.570	1.308	19.926.510	52.271
2013	74.300	90	19.988.400	65.637

Kaynak: <http://www.mixmarket.org>, Erişim Tarihi: 13.08.2015 ve 2012-2013 yılları Kevd verileri derlenerek hazırlanmıştır.

Mikro kredi uygulamaları sayesinde finansman, eğitim, iş tecrübesi, ayrımcılık gibi çeşitli nedenlerle işe giremeyen yoksul kadınların ve özürülülerin işgücü piyasasına

girmeleri sağlanmaktadır (Ateş & Öğütoğulları, 2012: 35). Ancak, mikro kredilerin ulaştığı kesimin sınırlılığı, alınan küçük kredilerle kurulan küçük işletmelerin mevcut ekonomik sistem ve acımasız rekabet koşulları içinde ne ölçüde başarılı olacağı ve yoksulluk sorununa kalıcı ve kapsamlı bir çözüm getireceği tartışmalıdır (Gürses, 2007: 69).

Kredilerden yararlananların temel özelliklerinden biri, düzenli bir gelire sahip olmamalarıdır. Bu nedenle aldıkları kredileri kısa dönemde kar getirici veya gelir getirici faaliyetlerde kullanamazlarsa borçlarını geri ödeyememe riski ile karşılaşabilirler. Ayrıca, kredi taksit geri ödemelerinin çok kısa bir zaman aralığında başlaması da, kredi alan yoksul kişilerin borçlarını ödeyememe riski ile karşılaşmasına neden olabilir. Mikro kredi veren kuruluşlar açısından; kredi alan bu kişiler, borcunu ödemeyen müşteri durumuna geldikleri için yeni kredi talebinde bulunamayacaklardır. Borçlarını ödeyemeyen bu yoksul insanlar, yüksek faiz oranlarında kredi veren kişi veya kuruluşlara başvuracaklardır. Böylece, mikro kredi sisteminin temel kuruluş felsefesinden biri olan yoksul kişilerin tefecilerin ve diğer gayri-resmi finansal araçların sömürsünden kurtarılması amacından sapılmış olacaktır (Gökyay, 2008: 53).

Sonuç Ve Öneriler

Yoksulluk açlık, yetersiz beslenme, eğitim seviyesinin düşmesi, sağlık hizmetlerinden yeterince yararlanamama, çocuk ölümleri, çocuk işçiliğinde ve enformel sektörde çalışan sayısında artış, ailede ve toplumda şiddet olaylarının artması gibi sorunları ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunlardan en fazla etkilenen kesimler kadınlar, yaşlılar, engelliler ve çocuklardır. Ancak, bu sorunlardan ağırlıklı olarak kadınlar etkilenmektedir. Özellikle kadınların eğitim yetersizlikleri ve iş piyasasında ki ikincil konumları, onların yoksulluktan daha fazla etkilenmesine neden olmaktadır.

Yoksullukla mücadelede temel iki yaklaşım mevcuttur: devlet ya da sivil toplum kuruluşları tarafından sağlanacak sosyal yardımlar ve işsizliğin azaltılmasıdır. Bu iki yaklaşımdan en etkilisi, işsizliğin azaltılmasıdır. Bunun için, ülkemizde nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturan kadınların çalışma hayatına katılımının artırılması gerekmektedir. Ancak, ülkemizde ki kadınların eğitim seviyelerinin düşük olması, ataerkil yapı, çocuk, özürlü ve yaşlı bakımından sorumlu olma gibi nedenlerden dolayı kadın çalışma yaşamına ya katılamamakta ya da katılsa bile güvencesi olmayan veya günlük işlerde çalışmak zorunda kalmaktadırlar. Bu nedenle, kadınların çalışma yaşamına katılımı için, kadın girişimci sayısının artırılması gerekmektedir. Ancak, yoksul kadınların kendi işlerini kurabilmeleri finansal olanaksızlık nedeniyle mümkün olmamaktadır. Bu nedenle, kadınların ekonomik güçlerini bir araya getirerek kooperatif çatısı altında örgütlenme yoluna gitmeleri veya mikro kredi uygulamasından yararlanmaları gerekmektedir.

Yoksul kadınların girişimcilik potansiyellerini desteklemeyi amaçlayan kadın kooperatiflerinin sayıları ülkemizde 91'e ulaşmıştır. Bu kooperatifler gıda ve el sanatları üretimi yapan ve sosyal amaç içeren kooperatifler olarak faaliyetlerini sürdürmektedirler. Yapılan araştırma sonucunda gıda üretimi yapan kadın kooperatiflerinin gelirleri daha yüksek olduğu gözlenmiştir. Bunun nedeni, gıda üretimi yapan kooperatiflerin sürekli bir pazarının olmasıdır.

El sanatları üretimi yapan kadın kooperatifleri ise çoğu zaman pazar bulamadıkları için ürettikleri ürünleri satamamaktadırlar. Bu kooperatiflerin pazar sorunlarını giderebilmek için, kooperatifler arası işbirliği ilkesinden yararlanarak,

tüketim ve üretim kooperatiflerinin mağazalarında kadınların ürettiği ürünlerin satışları yapılabilir, çeşitli illerde faaliyetlerini sürdüren kadın kooperatifleri birbirleriyle alış-veriş yapabilir, kadınlar kooperatifleri aracılığı ile özel işletmelerle anlaşma yaparak sipariş üzerine çalışabilir.

İnceleme sonucunda ortak kadınların çoğunun kooperatifçilik konusunda çok fazla bilgiye sahip olmadıkları gözlenmiştir. Ortaklarda kooperatifçilik bilincinin gelişebilmesi için üniversitelerde kooperatifçilik konusunda uzman olan hocalardan ve tarım ve tarım dışı kooperatif üst örgütlerinden kooperatifçilik eğitimi alınmalıdır. Ayrıca, ortaklarla ve yöneticilerle yapılan görüşmelerde kadın kooperatiflerine yönelik pozitif ayrımcılık yapılması ve kadın kooperatiflerinin ayrı bir mevzuata tabi olmaları gerektiği dile getirilmiştir. Ancak bu durum yanlıştır. Nedeni ise; Türkiye’de ki kooperatiflere ait zaten 3 tane yasa (tarım satış ve tarım kredi kooperatiflerine ait özel yasa ve diğer kooperatiflerin tabi olduğu 1163 sayılı Kooperatifler Yasası) varken, kadın kooperatiflerine ait dördüncü bir yasanın çıkarılması var olan mevzuattaki karışıklığa bir yenisi eklenmiş olacaktır.

Yoksul kadınların girişimcilik potansiyellerini desteklemeyi amaçlayan diğer bir uygulama mikro kredi uygulamasıdır. Ülkemizde mikro kredi uygulaması ilk olarak 2002 yılında başlamıştır. Maya işletmesi ve TGMP kapsamında hem kullanılan kredi miktarında hem de kredi kullanan üye sayısında 2002 yılından 2013 yılına kadar artış gerçekleştirmiştir. Ancak Maya işletmesi, 2013 yılında yeni bir uygulamayla haftalık kredi alım ve ödemelerine geçtiği için kredi kullanan sayısında ve kullanılan kredi miktarında azalma gerçekleşmiştir. Maya işletmesinde ve TGMP kapsamında, yoksul kadınlara verilen mikro kredilerin geri dönüşlerinde zaman zaman aksamalar olsa da, verilen krediler %100 oranında geri dönmektedir. Bu durum, kadınların aldığı kredilerle karlı işler yaptığının bir göstergesidir.

Kadın kooperatifleri ve mikro kredi uygulamalarının her ne kadar kendi içerisinde zayıf yanları olsa da, yoksul kadınların yoksulluklarından kurtulmalarında, eğitim düzeylerinin düşük olmasından dolayı herhangi bir işe giremeyen kadınlara iş imkanı sağlanmasında, finansal olanaksızlıklar nedeniyle kendi işlerini kuramayan kadınlara işyeri açmalarına imkan tanınmasında, kadının aile gelirine katkıda bulunmasına, kadının karşılaştığı bağımlılık, şiddet, başarısızlık gibi sorunlarının çözümlenmesinde bir nebze olsun yardımcı olmuşlardır. Özellikle kadın kooperatiflerinde verilen eğitimler sayesinde kadınlar kendilerini ifade edebilen, kendi ayakları üzerinde durabilen, çocuklarının bakımında daha bilinçli olabilen bireyler haline gelmişlerdir.

Kaynakça

- Ateş, G. Ve Öğütoğulları, E. (2012). Türkiye’de Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(2), 33-54.
- Baltacı, Ö. N. (2011). Kadınları Güçlendirme Mekanizması Olarak Mikro Kredi. *Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi*, Ankara.
- Can, Y. ve Karataş, A. (2007). *Yerel Ekonomilerde Kalkınmanın İtici Gücü Olarak Kadın Girişimcilerin Rolü ve Mikro Finansman: Muğla İli Örneği*. Selçuk Üniversitesi Karaman İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Yerel Ekonomiler Özel Sayısı, ISSN: 1305-4716, 251-261.
- Çiftçi, M. (2010). Türkiye’de İşsizliğe Çözüm Önerisi Olarak Kadın Girişimciliğin Geliştirilmesi: Mikro Kredi Uygulamaları. *Çimento-İşveren Dergisi*, 24(5), 42-56.

Döm, S. (2012), Girişimcilik ve Küçük İşletme Yöneticiliği (3. bs.). Ankara: Detay Yayıncılık, Ankara.

Gökyay, Çağatay. (2008). Türkiye’de Mikro Kredi Uygulamaları ve İstihdama Yansımaları. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Türkiye İş Kurumu Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.

Gümrük ve Ticaret Bakanlığı. (2012). Kooperatifçilik ve Kadın Kooperatifleri. Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü Yayınları.

Güneş, S. (2009). Yoksullukla Mücadelede Mikro Kredi Uygulamaları ve Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Proje Destekleri. Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma Ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.

Güney, S. (2006). Kadın Girişimciliğine Genel Bir Bakış. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 1(1), 25-43.

Gürses, D. (2007) Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele Politikaları. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 17(1), 59-74.

Kabakçı, E. ve Günsoy, G. (2012). Mikro Kredinin Kadın Yoksulluğunu Azaltmadaki Rolü ve Eskişehir Uygulaması. 3. Uluslararası Ekonomi Kongresi, 01-03 Kasım 2012-İzmir: Bildiriler, (ss. 1-36), İzmir: Türkiye Ekonomi Kurumu (TEK).

Kadın Girişimi ve İşletme Kooperatifi Anasözleşmesi. (2012). Ankara: Gümrük Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Müdürlüğü.

Kutaniş, R., Ö. ve Hancı, A. (2004). Kadın Girişimcilerin Kişisel Özgürlük Algılamaları, Ö. Torlak (Ed.). 3. Ulusal Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, 25-26 Kasım 2004- Eskişehir: Bildiriler, (s. 457-464). Eskişehir.

Marangoz, M. (2012). Girişimcilik (1.bs.). İstanbul: Beta Yayınevi.

Odabaşı, F. (2009). Yoksullukla Mücadelede İstihdamın Rolü, Başbakanlık Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü Sosyal Yardım Uzmanlık Tezi, Ankara.

Ören, K., Nergiz N. ve Akman, E. (2012). Kadınların Yoksullukla Mücadele Aracı Mikro Kredi: Deneyimler Üzerinden Bir İnceleme. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 26(2), 313-338.

Özmen, F. (2012). Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Mikro Kredi. Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi, 3(6), 109-130.

Soyak, M. (2010). Kadın Girişimciliği ve Mikrofinans: Türkiye Deneyimi. Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE), 24, 129-144.

Soyşekerci, S. (2011). Uygulamalar ve şirket Örnekleriyle Girişimcilik (1. Bs.). İstanbul: Kriter Yayınevi.

Şahin, E. (2006). Kadın Girişimcilik ve Konya İlinde Kadın Girişimcilik Profili Üzerine Bir Uygulama. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.

Şengür, M. ve Taban, S. (2012). Yoksullukla Mücadele Stratejisi Olarak Mikro Kredi Uygulaması: Eskişehir İli Örneği. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 13(1), 59-89.

Tekin, M. (2005). Hayallerin Gerçeğe Dönüşümü Girişimcilik (4. Bs.), Konya: Günay Ofset Matbaacılık.

Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA). (2011), Türkiye Grameen Mikrofinans Programı Faaliyet Raporu. Ankara: TİSVA Mikrofinans Merkezi Türkiye Grameen Mikro Kredi Projesi (TGMP) Genel Müdürlüğü.

Uçar, C. (2011). Kadın Yoksulluğu İle Mücadelede Sosyal Politika Araçları ve Etkinlikleri. Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi, Ankara.

Yalman, İ. N. ve Gündoğdu, Ö. (2014). Kadın Girişimciliği Ve Bölgesel Kalkınma: Tr72 (Kayseri, Sivas, Yozgat) Bölgesinde Uygulama. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 9(1), 39-70.

İnternet Kaynakları

<http://www.gap.gov.tr/gap-tan/basın-bultelerigap-ta-kurulan-ilk-kadin-kooperatifi>, Erişim tarihi: 09 Haziran 2012.

<http://www.kedv.org.tr/hakkimizda>, Erişim tarihi: 30 Haziran 2015.

<http://www.kedv.org.tr/maya>, Erişim tarihi: 30 Haziran 2015.

<http://www.mixmarket.org/mfi/country/Turkey>, Erişim tarihi: 13 Ağustos 2015.

<http://www.tgmp.net/tr>, Erişim tarihi: 13 Ağustos 2015.